

I HET ROMEINSE RIJK

1

Welke sportieve schoenen van nu hebben net als Romeinse schoenen spijkers aan de onderkant?

2

We gaan op reis van Forum Hadriani naar Rome. Pak de Romeinse landkaart uit de kist er maar bij en zoek Forum en Rome op. Probeer de volgende namen van steden, rivieren of landen uit het Latijn te vertalen.

3

Bij de stad Rome zie je een afbeelding van de beschermgodin van de stad met wereldbol, scepter en schild. Verzin voor Forum Hadriani ook een beschermgod of godin en teken die in de cirkel.

4

Kijk op de kaart helemaal links. Aan zee ligt het Romeinse fort Lugduno (nu Katwijk). Vandaar loopt een weg langs de Rijn richting Noviomagus. De afstand tussen deze twee plaatsen was ongeveer 120 kilometer. Per dag kon een Romeins soldaat 30 kilometer lopen. Hoeveel dagen waren ze onderweg?

Teken of schrijf de antwoorden in deze tabel

☞ .....

.....

.....

Op de kaart zijn ze in het rood omcirkeld:

☞ Fluvius Renus * .....

Forum Hadriani Voorburg

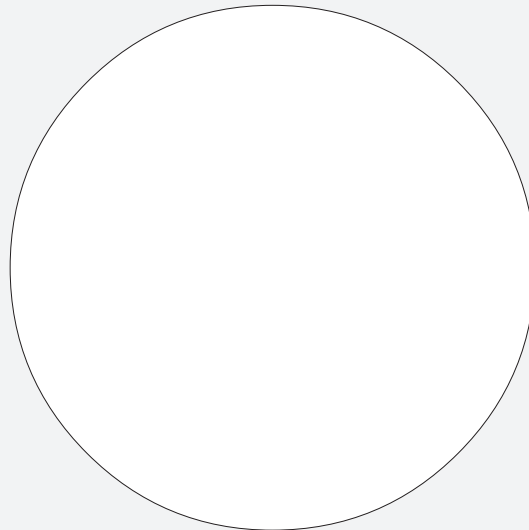
Noviomagus .....

Francia .....

Gallia .....

Insula Sardinia ** .....

☞

☞

.....

.....

.....

* 'Fluvius' betekent 'rivier'

** 'Insula' betekent 'eiland'

II SOLDAAT IN HET ROMEINSE LEGER

1

Waar bestond de wapenrusting van een Romeins soldaat uit?

Lees de beschrijving en zoek de goede vertaling bij het Latijnse woord.

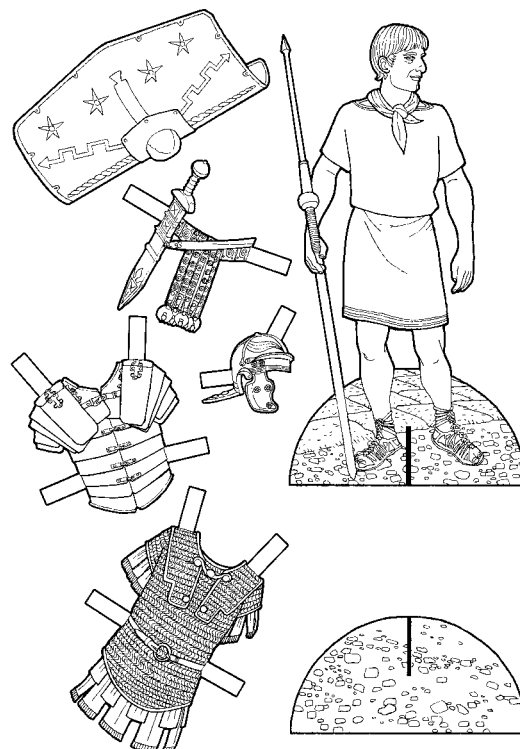
Tunica	=	korte jurk	niet alleen voor vrouwen
Lorica	=	.....	heel veel kleine dingetjes bij elkaar worden behoorlijk zwaar
Caliga	=	.....	een soldaat had er hier wel 6 per jaar van nodig
Cingulum	=	.....	je kunt hier iets aan hangen
Gladius	=	.....	het is zwaar en heel scherp
Pugio	=	.....	kort en puntig
Scutum	=	.....	rond en van hout
Pilum	=	.....	deze kun je maar beter opvangen met je schild
Galea	=	.....	bescherming voor je hoofd

Hieronder staan de vertalingen van de Latijnse woorden. Je kunt kiezen uit: Werpspies, korte jurk, harnas, sandaal, riem met stroken, dolk, zwaard, schild, helm. Schrijf de juiste vertaling achter het Latijnse woord

2

Aankleedsoldaat

Deze soldaat met al zijn attributen staat op een apart vel. Je kunt hem kleuren, uitknippen en dan aankleden.

III NAAR SCHOOL

1

De taal van de Romeinen is het Latijn. Latijn wordt niet meer dagelijks gesproken. Wel kun je het nog wel eens horen in een (katholieke) kerk. Toch gebruik je bijna dagelijks Latijnse woorden zonder dat je het weet. Wanneer je de volgende woorden hardop zegt kun je er vast de goede betekenis bij vinden.

Fornus	Porta .....
Scola	Scribere .....
Sal	Carrus .....
Penna	Camera .....

Kies uit deze betekenissen: zout, kar, poort, schrijven, school, pen, fornuis, kamer

2

Onze letters lijken op de Romeinse letters. Maar cijfers schreven de Romeinen heel anders. Probeer de sommen in de b ovenste rijtjes uit het vak hiernaast hiernaast maar eens aan te vullen.

I = 1	VI = ...	XII = ...	L = 50
II = 2	VII = ...	XIV = ...	C = 100
III = ...	VIII = ...	XV = ...	D = 500
IV = ...	IX = ...	XVIII = ...	M = 1000
V = 5	X = 10	XX = ...	

Als je goed kijkt snap je het systeem:

Wat erbij komt, staat erachter: bijvoorbeeld $X + II = XII$ ($10 + 2 = 12$).

Wat eraf gaat, staat ervoor: bijvoorbeeld $X - I = IX$ ($10 - 1 = 9$)

Maak nu de volgende sommetjes.

Je mag ze op het wastafeltje schrijven, maar vergeet ze niet weer uit te vegen!

$X + V = \dots$ $XII - III = \dots$ $XIII + V = \dots$ $L + XX = \dots$

3

Werken met de abacus. Deze Romeinse rekenmachine ziet er moeilijker uit dan hij is. Je moet even weten hoe het werkt. Het beste kun je eerst oefenen met het volgende tekeningetje:

C	L	X	V	I

Teken de abacus na op een groter stuk papier. De Romeinen deden dit gewoon in het zand. Verder heb je steentjes, knikkers of kralen nodig. Wil je weten hoe de abacus precies werkt, lees dan de aparte gebruiksaanwijzing die er bij zit.

OPDRACHT 1

Leg drie steentjes onder het vakje I. Wanneer je er drie bij legt wordt het sommetje $3 + 3 = 6$. Simpel! Maar nu haal je vijf stenen uit het eerste vakje weg en je legt één steentje in het vakje: V.

Dan ziet het er zó uit:

C	L	X	V	I
			●	●

OPDRACHT 2

Leg het getal 7 neer. Tel er nu 8 bij. Zo:

C	L	X	V	I	+	C	L	X	V	I	=	C	L	X	V	I

Probeer dit nu op dezelfde manier als opdracht 1 met minder steentjes neer te leggen

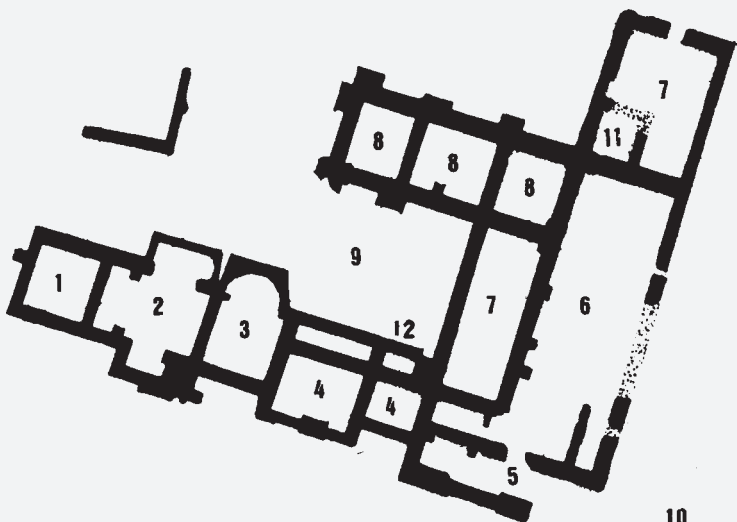
OPDRACHT 3

Probeer met zo min mogelijk steentjes het getal 163 neer te leggen.

IV NAAR HET BADHUIS

1

Hiernaast zie je de plattegrond van het badhuis van Forum Hadriani. Bij nummer 5 kwam je binnen. Waar denk je dat de volgende ruimtes waren? Zeg erbij waarom.

... de kleedkamer, omdat .....

... het sportveld, omdat .....

... het toilet, omdat .....

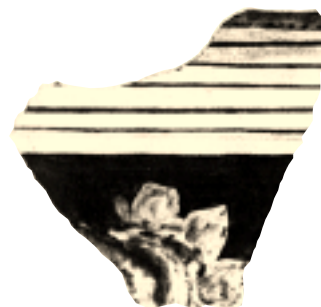
... heet waterbad, omdat .....

2

De muren van een badhuis waren versierd met dieren, planten, bloemen, enzovoorts. Hiernaast zie je een klein stukje wandschildering dat in Forum Hadriani is gevonden. Maak de tekening verder af en kleur hem in.

3

Probeer nu maar eens hoe het voelt om een strigilis (4a) te gebruiken. Giet een beetje olie uit het flesje op je hand en smeer er je huid mee in. Om je huid helemaal goed schoon te schrobben wrijf je er wat zand op. Flink wrijven tot het gaat gloeien. Schraap olie, zand en vuil met de schraper van je arm en spoel het na met water.

V KLEREN MAKEN DE ROMEIN

1

De Romeinen gebruikten verschillende materialen om kleren te maken. Zet in de goede volgorde: schaap – weven – draden – scheren – spintol – kleding – wol

Probeer nu zelf met de spintol uit de leskist een draad te spinnen ...

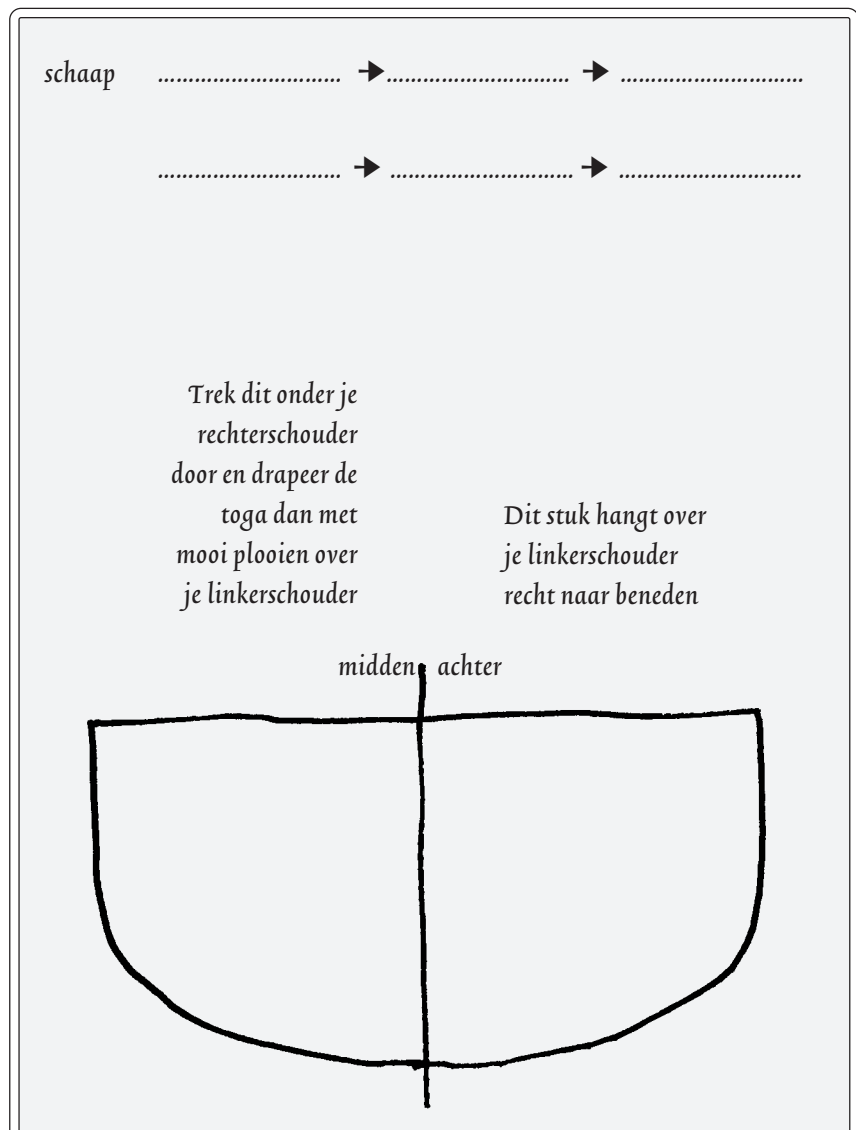
2

Nu mag je je verkleden als Romeinse man of vrouw. De toga voor de mannen is het lastigste. Kijk goed naar het plaatje.

Om kleding vast te zetten werden mantelspelden gebruikt, 'fibulae' (spreek uit : fieboelaai). Fibulae lijken op onze veiligheidsspelden; ze zijn alleen mooi bewerkt. Fibulae worden vaak gevonden bij opgravingen.

De omega-spelden zijn voor de dames. Ze heten zo omdat ze lijken op de Griekse letter O (de omega). Je gebruikt er vijf op elke schouder. Deze stola is al een beetje vastgezet op de schouders, maar soms gebruikte je alleen maar fibulae.

De andere spelden zijn om de toga vast te zetten.

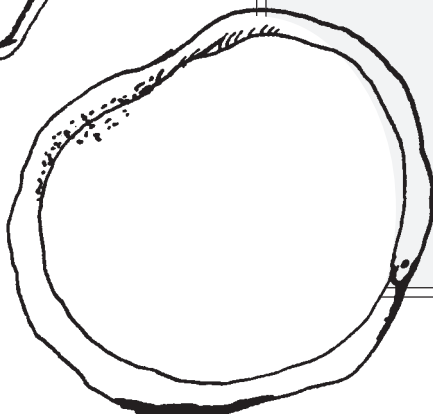
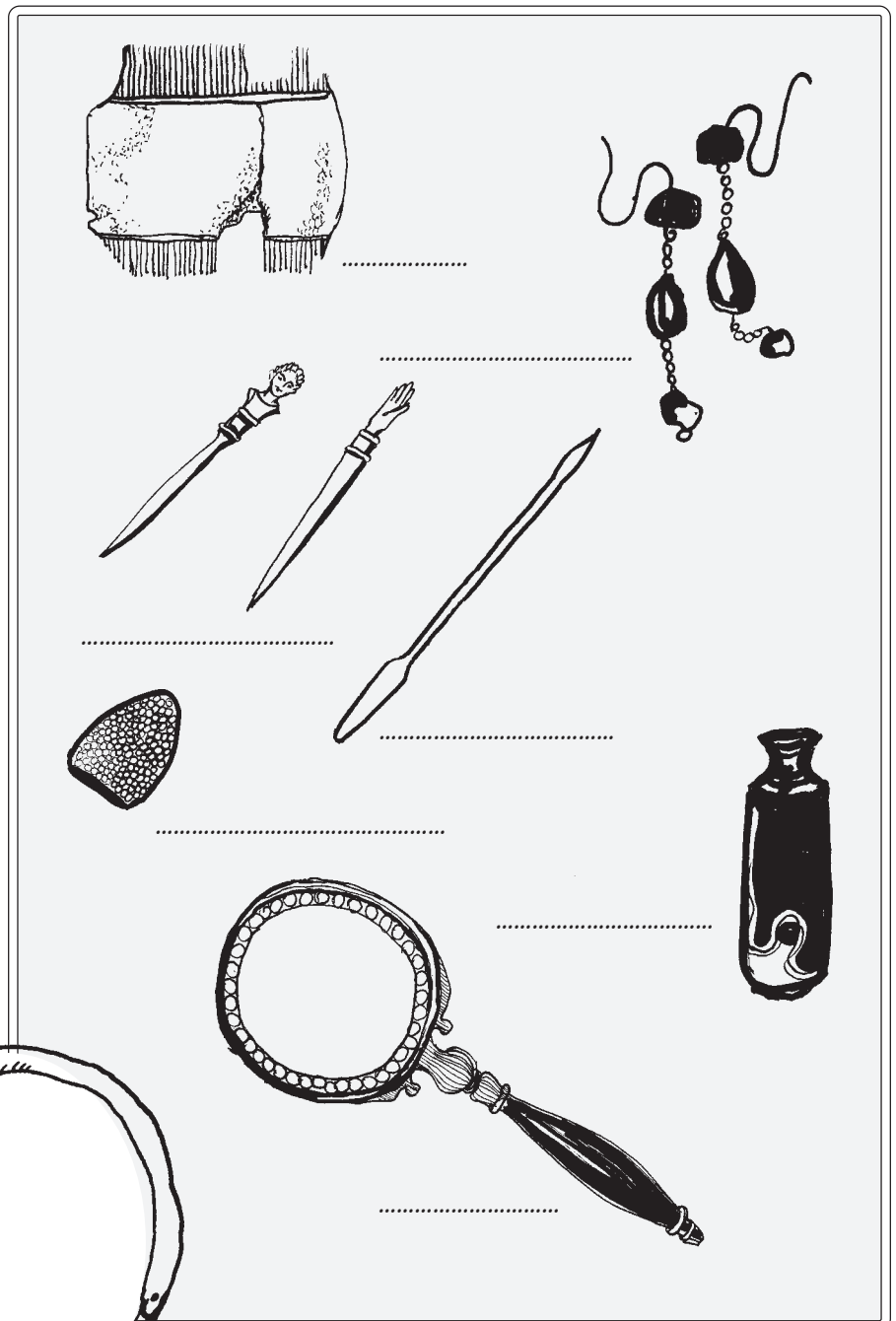
VI DE ROMEINSE VROUW EN HAAR MAKE-UP

1

Wat heeft een Romeinse dame allemaal op haar toilettafel liggen? Kijk goed naar de voorwerpen en zoek het juiste woord erbij. Je kunt kiezen uit: een kam, een haarnaald, een mengspateltje, oorbellen, een vingerhoed, een spiegel, parfumflesje

2

Teken op de grote munt je eigen portret of het portret van een klasgenootje, maar wel met een Romeins kapsel. Kijk daarvoor goed in de boeken uit de leskist.

VII DE ROMEINSE MAN

1

Sommige Romeinse namen kom je ook nu nog tegen. Onderstreep de jongensnamen die je – een beetje veranderd – in het Nederlands ook tegen kunt komen.

2

Schrijf de antwoorden op de vragen in de vakjes en lees van boven naar beneden de naam van de eerste keizer van Rome .

- Dit had een Romeinse man niet vaak op zijn gezicht
- De tweeling Remus en ..... hebben volgens de verhalen Rome gesticht.
- Voordat de Romeinen in Duitsland en Nederland kwamen woonden hier de .....
- De tweede voornaam van Gaius ..... Caesar, naar wie alle keizers genoemd zijn
- Wie is de Romeinse god van de oorlog?
- Een voornaam kledingstuk
- De naam van de keizer naar wie Forum Hadriani is genoemd
- De eerste Romeinen in ons land waren van beroep .....

Titus	Marcus	Gaius	Julius	Janus
David	Brutus	Ticho	Alexander	Aeneas
Livius	Justus	Paulus	Petrus	Jason

a	.....									
b	.....									
c	.....									
d	.....									
e	.....									
f	.....									
g										
h	.....									

De antwoorden
Hadrianus
Romulus
Germanen
Baard
Julius
Toga
Soldaten
Mars

VII DE ROMEINSE MAN

1

Sommige Romeinse namen kom je ook nu nog tegen. Onderstreep de jongensnamen die je – een beetje veranderd – in het Nederlands ook tegen kunt komen.

2

Schrijf de antwoorden op de vragen in de vakjes en lees van boven naar beneden de naam van de eerste keizer van Rome .

- a. Dit had een Romeinse man niet vaak op zijn gezicht
- b. De tweeling Remus en ..... hebben volgens de verhalen Rome gesticht.
- c. Voordat de Romeinen in Duitsland en Nederland kwamen woonden hier de .....
- d. De tweede voornaam van Gaius ..... Caesar, naar wie alle keizers genoemd zijn
- e. Wie is de Romeinse god van de oorlog?
- f. Een voornaam kledingstuk
- g. De naam van de keizer naar wie Forum Hadriani is genoemd
- h. De eerste Romeinen in ons land waren van beroep .....

Titus	Marcus	Gaius	Julius	Janus
David	Brutus	Ticho	Alexander	Aeneas
Livius	Justus	Paulus	Petrus	Jason

a	.....									
b	.....									
c	.....									
d	.....									
e	.....									
f	.....									
g	.....									
h	.....									

IX SPORT EN SPEL

1

Romeinse spelletjes kun je heel goed naspelen. Je hebt er vaak alleen je vingers voor nodig. Probeer het volgende spelletje maar eens :

MICARE DIGITIS (SNEL JE VINGERS OPSTEKEN)

- Je gaat met zijn tweeën tegen over elkaar zitten, van je rechter hand maak je een vuist.
- Je telt allebei tot 3
- Bij 3 steek je tegelijk een aantal vingers van je rechterhand op en je roept hoeveel jij denkt dat het totaal van de opgestoken vingers is.
- Wie het juiste aantal raadt krijgt 1 punt. Dat kun je bijhouden op je linkerhand. Wie het eerst 5 punten heeft is de winnaar.

2

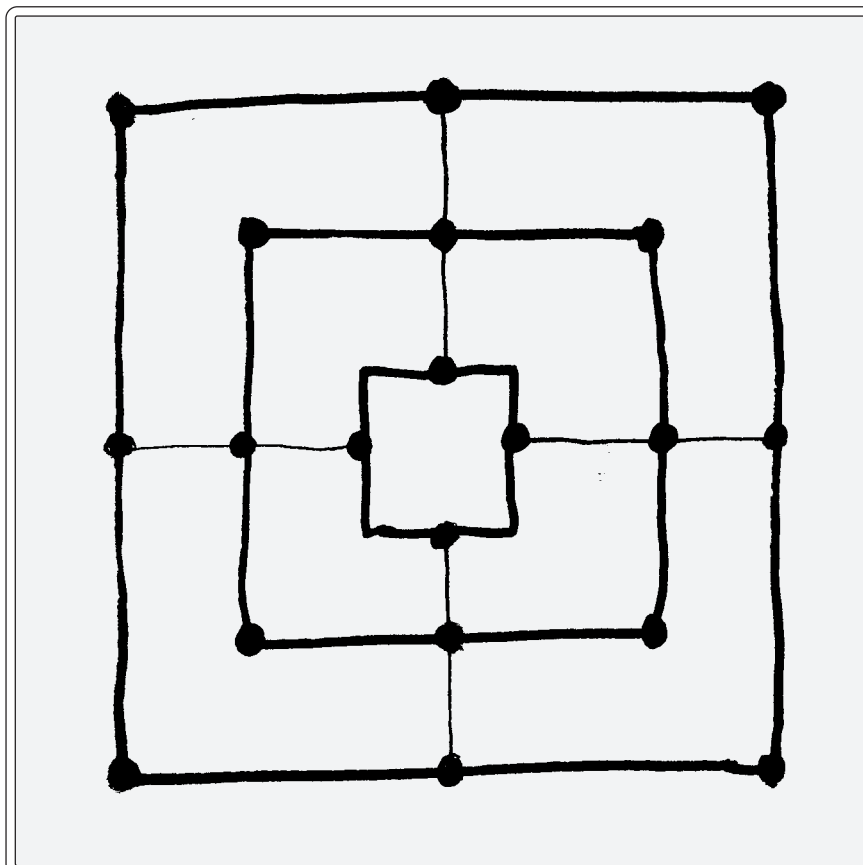
Soms heb je steentjes of noten nodig om te kunnen spelen, zoals bijvoorbeeld voor het molenspel.

SPELREGELS VOOR 'MOLA', HET MOLENSPEL

Het doel van het spel is ervoor te zorgen dat je tegenstander al zijn stenen kwijtraakt. Dat kan alleen door het maken van een 'mola', dit zijn drie stenen op een rij waar een lijn doorheen moet lopen. Je mag dan een steen van je tegenstander weghalen. Om de beurt zet je de stenen op een zwarte punt. Als alle stenen op het bord staan mag je de stenen verschuiven, maar alleen langs de lijnen. Als iemand nog maar 3 stenen overheeft, mag hij overal heen springen. Op welke spelletjes van tegenwoordig lijkt 'mola' het meest?

3

Op het omslag van de lesmap in de kist zie je een foto van een wand-schildering. Geen Romeinse wand-schildering, maar een moderne wandschildering die gemaakt is voor de Romeinse zaal in Drievliet (pret-park in Rijswijk. Je ziet een straat in Forum Hadriani, zoals de schilder denkt dat deze eruit gezien kan hebben. Probeer alle spelletjes te ontdekken die op straat of in huis worden gespeeld en schrijf ze op.

X DE ROMEINSE STAD

1

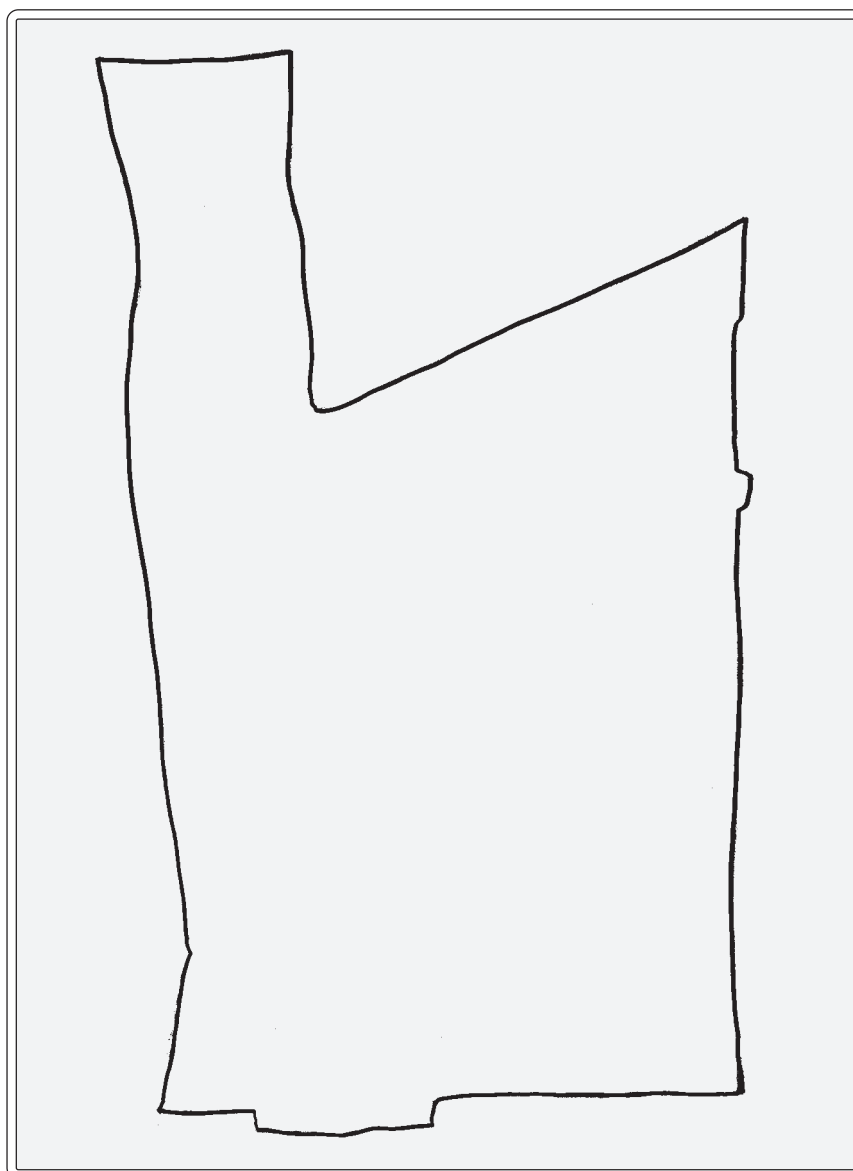
In de Romeinse tijd werd een stad heel precies verdeeld. Elk deel van de stad had zijn eigen functie. Probeer na te gaan of dat in onze eigen tijd ook nog zo is. In de leskist vind je een kaart van Voorburg. Zoek de volgende gebouwen en teken ze op de plattegrond hiernaast in:

- Gemeentehuis
- Ziekenhuis
- Je eigen school
- Kerk(en)
- Zwembad
- Theater
- Politiebureau
- Park
- Station

En ... is onze stad ook heel precies ingedeeld?

2

Je mag zelf een ideale stad ontwerpen. Hoe ga je te werk? Teken eerst een omtrek van een stad en vul deze in met de symbolen die je hieronder vindt. Je mag zelf natuurlijk ook dingen toevoegen die je noodzakelijk vindt of dingen weglaten. Probeer wel na te denken over een stad, die ook echt gebouwd zou kunnen worden. Een stad met alleen maar parken, kastelen en speelplaatsen is natuurlijk wel leuk, maar niet erg praktisch!

kantoor

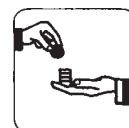
kerk

speelplaats

sport

winkels

XI KOPEN EN VERKOPEN

1

De Cananefaten ruilden goederen met elkaar, een half varken voor 100 liter graan bijvoorbeeld. Toen de Romeinen kwamen kregen zij ook de beschikking over geld door producten aan de Romeinen te leveren. Welke producten kon een Cananefaats boer aan het Romeinse leger verkopen? Streep door wat ze niet verkochten.

geit	eieren	graan
een Friese pot	fibula	wijn
bronzen kan	blonde vlechten	spiegel
kip	glazen fles	koe

2

De Romeinen hadden alleen munten, geen papiergeld. Vul het rijtje hiernaast verder in.

Romeins		Nederlands	Europees
1 as		1 cent	= .....
1 dupondius	= 2 as	1 stuiver	= .....
1 sesterius	= 2 dupondii = ... as	1 dubbeltje	= .....
1 denarius	= 4 sestertii = ... dup. = ...as	1 kwartje	= .....
1 aureus*	= 25 denarii = ... ses. = ...as	1 gulden	= .....

* een aureus is een goudstuk

3

Marcus en Cornelia gaan voor hun moeder boodschappen doen op de dagelijkse markt in Forum Hadriani. Hun boodschappenlijstje vind je hieronder. Ze krijgen van hun moeder 2 goudstukken mee. Dat is evenveel als 50 denarii en als 800 as. Reken uit hoeveel ze kwijt zijn. En hebben ze genoeg geld bij zich?

2 kippen	30 sestertii per kip	=	as
2 maatjes wijn	1 maatje wijn = 1 as	=	as
1 brood	4 as	=	as
10 eieren	1 denarius per stuk	=	as
1/2 liter tarwe	12 denarii per liter	=	as
1 kool	8 as	=	as
	<i>totaal</i>	=	as

XII METAAL

1

De tijd voordat de Romeinen hier kwamen noemen we de prehistorie. Die kunnen we onderverdelen in drie perioden die allemaal naar een materiaal genoemd zijn. Onderstreep de goede perioden en zet ze in de goede volgorde, de oudste tijd eerst.

2

Toen de Romeinen hier kwamen leefden de Cananefaten nog in de IJzertijd. Onderstreep de materialen die ze toen al kenden.

3

Romeinse spiegels zagen er niet zo uit als onze spiegel. Ze waren niet van glas gemaakt, dat kenden de Romeinen nog niet. Ze gebruikten metaal, bijvoorbeeld zilver, dat ze zo goed oppoetsten dat je jezelf erin kon zien. De andere kant werd mooi versierd. Versier deze spiegel en teken er een handvat aan ...

Kopertijd – steentijd – tintijd – bronstijd – gipstijd – ijzertijd – loodtijd

.....

.....

.....

Plastic	klei	katoen,
Huiden	bot	nylon
Hout	wol	gips
Tin	brons	steen
IJzer	lood	glas

XIII SMULLEN OP ZIJN ROMEINS

1

De Cananefaten leerden 'vreemde' dingen uit van de Romeinen. Sommige kennen wij ook nu nog.

2

Ook nu nemen wij eetgewoontes over van andere culturen. In Nederland wonen tenslotte veel verschillende nationaliteiten.

3

Waarin zou je de volgende dingen in een Romeinse keuken bewaren?

Recept voor vissaus

Vissaus – of garum – werd gemaakt van rotte vos. De ingewanden van kleine visjes werden gezouten en in een vat gedaan. Dit kun jij ook doen. Laat de ingewanden oud worden in de zon en draai ze regelmatig om. Na een paar maanden kun je de ingewanden uitpersen. Het sap dat je dan krijgt is een overheerlijke saus

Wat betekent bijvoorbeeld:

Colis .....
 Pullus .....
 Prunus .....
 Pirum .....

Kies uit:

peer
 kip
 kool
 pruim

Uit welk land komen de volgende gerechten oorspronkelijk?

Roti .....
 Pizza .....
 BigMac .....
 Couscous .....
 Kebab .....
 Loempia .....
 .....
 .....
 .....

Probeer zelf nog een paar voorbeelden te vinden.

Brood .....
 Wijn .....
 Vissaus .....
 Graan .....
 Vissaus .....
 Kool .....
 Moretum .....

Kies uit:

amfoor (soort kruik)
 mand
 dolium (groot voorraadvat)
 voorraadpot
 zakken

Je mag verschillende mogelijkheden geven.

XIV POTTENBAKKEN

1

Bekijk de terra sigilata-kom nog eens goed. Beschrijf in je eigen woorden wat erop afgebeeld staat.

2

Stel je voor dat je een Romeinse pottenbakker bent. Maak een mooie naamstempel om onderop je pot te kunnen zetten.

Wanneer je hier nu een echte stempel van wilt maken, waar moet je dan aan denken?

Maak een ontwerp dat je ook in het echt zou kunnen gebruiken.

Wat is 'terra sigilata' ook alweer? .....

Wat staat er op de kom afgebeeld? .....

.....

Je eigen ontwerp:

3

Wat voor soort aardewerk gebruikten de Romeinen? Streep door wat niet Romeins is.

Schaal

Po

Beker

Kop-en-schotel

baksteen

bord

melkkan

tuinvaas

kookpot

grafurn

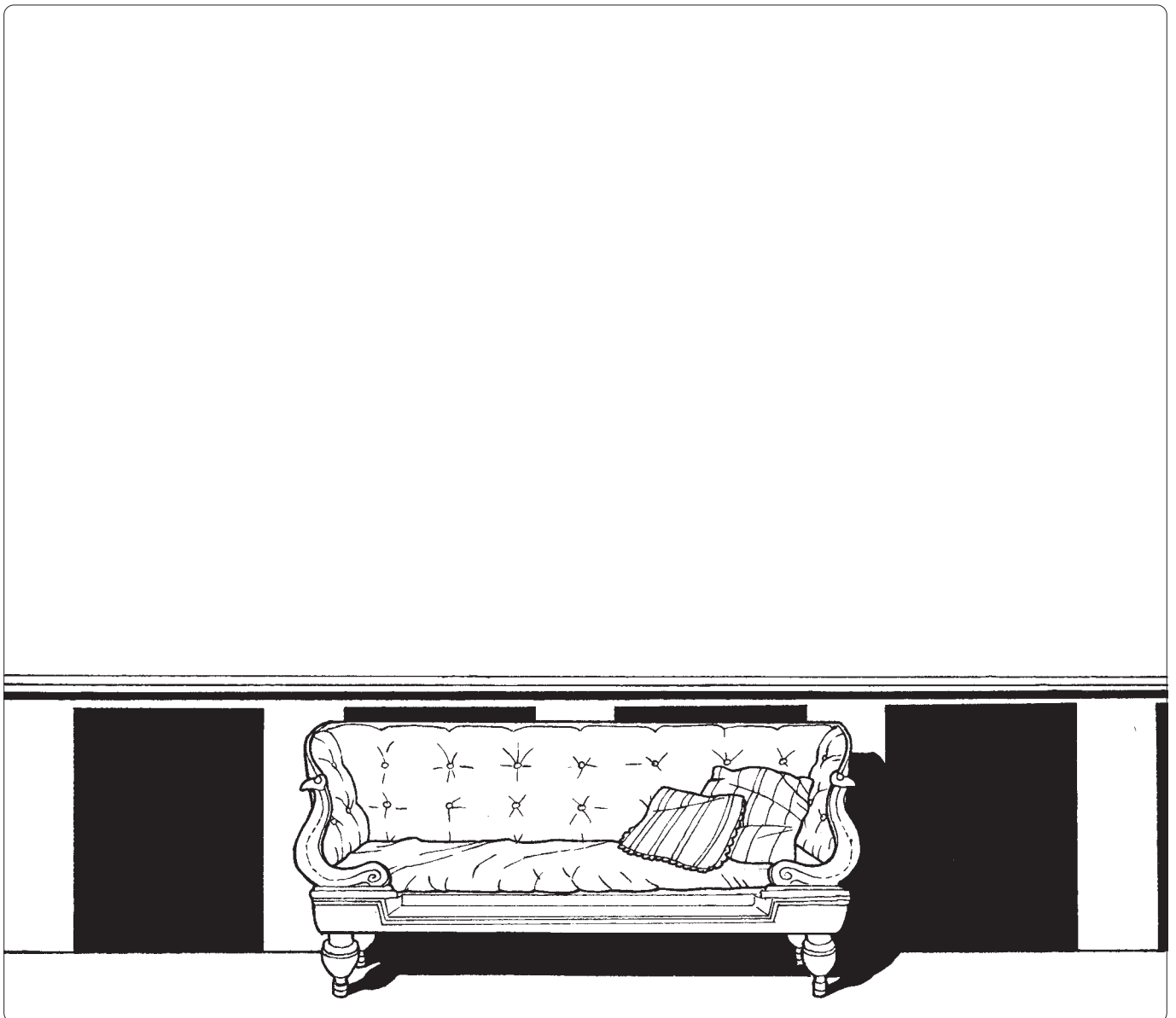
dakpan

eierdop

XV KUNST

Een muurschildering werd in de Romeinse tijd niet zomaar gemaakt. Alles werd precies uitgemeten. Vaak gebruikte de schilder rechte vlakken en lijnen. Soms schilderde hij een stenen muurtje dat net echt leek. Met bloemetjes, dieren en soms mensen maakte hij het geheel wat vrolijker.

Kijk goed naar de voorbeelden van muurschilderingen in de leskist. Probeer dan de muur van deze Romeinse herberg wat op te vrolijken. Zet eerst met potlood heel licht (dus niet te hard drukken) losjes uit de hand een paar hulplijnen.

XVI ROMEINSE RAADSELTJES

1

Je hebt een paar typisch Romeinse dingen gezien. Hiernaast zie je nog meer uitvindingen. Welke bestonden er al in de Romeinse tijd?

2

Stel je voor: je leeft in het jaar 199 na Christus in het stadje Forum Hadriani. Wat voor uitvinding zou jij het liefste willen doen om het leven wat makkelijker te maken. Het moet wel te maken zijn in die tijd, dus geen elektrische mixer, spelcomputer of zo iets.

Lees eerst het verhaaltje van Gera op bladzijde 52 van het boekje 'Voorburg in de romeinse tijd'. Het boekje zit in de leskist. Je mag je uitvinding in het vak hiernaast tekenen of beschrijven.

Streek weg wat niet thuishoort in de Romeinse tijd

- kraan	- hijskraan
- centrale verwarming	- telefoon
- pottenbakkersschijf	- televisie
- dakpan	- computer
- flatgebouw	- potlood

Beschrijf hier je eigen uitvinding

.....

.....

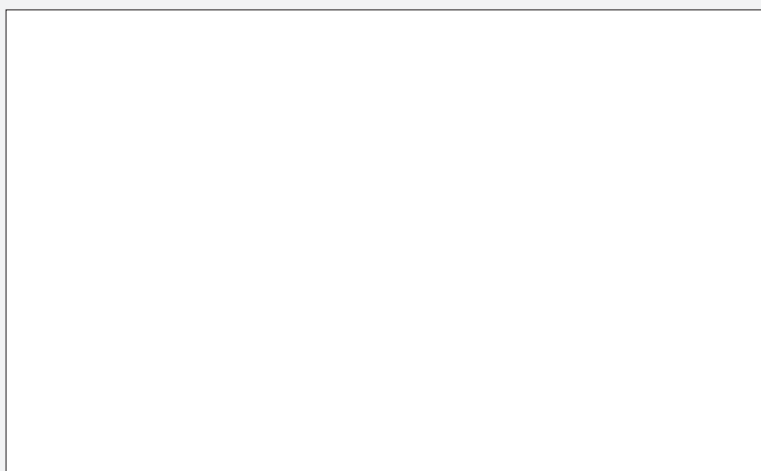
.....

.....

.....

.....

Teken hier je eigen uitvinding

XVII WERKEN ALS EEN ECHTE ARCHEOLOOG!

1

Pak de zak (met nummer 17a) met Romeinse vondsten. Lees de beschrijvingen hieronder goed door. Bij elke beschrijving past een voorwerp uit de zak. Vul het nummer van de scherf in achter de goede beschrijving.

a. Kom van terra sigillata versierd rood aardewerk

Dit rode, een beetje glanzende, aardewerk was het zondagse servies van de Romeinen. In een mal waarin figuren waren gestempeld werd klei gedrukt. Terra sigillata betekent 'gestempeld aardewerk'.

b. Bord of kom van terra sigillata onversierd rood aardewerk

Er bestond ook eenvoudig 'terra sigillata' dat niet versierd was. Het werd wel van hetzelfde rode aardewerk gemaakt.

c. Amfoor witte kruiken

Kruiken voor olie of wijn werden van glad, wit aardewerk gemaakt en hadden 1 of 2 oren.

d. Beker zwarte geverfde drinkbekers

Bekers werden van zwarte of witte klei gemaakt. Vaak werden ze geverfd.

e. Wrijfschaal rood aardewerk met scherpe steentjes

Aan de binnenkant van een wrijfschaal zie je hele kleine stukjes steen. De Romeinen maakten hun kruiden fijn door ze hier overheen te wrijven.

f. Dakpan dik rood aardewerk

Romeinse dakpannen waren rood en heel groot. Meestal stond er een stempel in van de fabriek waar ze gemaakt werden.

g. Voorraadpot dik blauw-grijs aardewerk

Keukenvoorraden, bijvoorbeeld graan, werden in aardewerk potten bewaard. Die waren er in alle soorten en maten. De meeste potten werden van blauw-grijs aardewerk gemaakt.

h. Dit is wel Romeins, maar het is geen aardewerk.

Dit is van een ander materiaal dan aardewerk, maar komt wel uit de Romeinse tijd.

i. Dit is geen Romeins aardewerk.

Hier kun je alles bijleggen van aardewerk, maar ook van steen, glas, bot, enz. waarvan je denkt dat het niet uit de Romeinse tijd komt!

2

Wanneer een archeoloog scherven vindt, probeert hij of ze aan elkaar passen. Maar voordat hij dat doet moet hij de scherven eerst een vondstnummer geven. Bijvoorbeeld: AR99/3. Dat betekent dat de scherf in 1999 is gevonden in Park Arentsburgh in een put, die nummer 3 heeft. Neem de plastic zak met nummer 17b schrijf op elke scherf met kroontjespen en Oostindische inkt het vondstnummer zo klein mogelijk aan de binnenkant van de scherf. Probeer daarna of je het potje weer in elkaar kunt krijgen.

3

In de leskist zit ook millimeterpapier. Bijzondere vondsten worden altijd gefotografeerd en getekend. Probeer het potje op ware grootte na te tekenen. Kijk goed naar het voorbeeld dat erbij zit.

a. versierde terra sigillata	=	scherfnummer .....
b. onversierde terra sigillata	=	.....
c. amfoor	=	.....
d. beker	=	.....
e. wrijfschaal	=	.....
f. dakpan	=	.....
g. voorraadpot	=	.....
h. geen aardewerk, wel Romeins	=	.....
i. geen Romeins	=	.....

